

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Шопіної Ірини Миколаївни на дисертацію на дисертацію Яреми Валерія Володимировича «Правові засади національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження обумовлена необхідністю докорінного переосмислення ідеологічних засад функціонування системи підготовки офіцерів запасу, оскільки в умовах триваючої повномасштабної російської збройної агресії проти України саме національно-патріотичне виховання виступає визначальним фактором формування високої морально-психологічної стійкості офіцерського корпусу Збройних Сил України та інших військових формувань. Належне правове регулювання цього процесу дозволить не лише систематизувати виховні заходи у вищих військових навчальних закладах та у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, а й забезпечити цілісність ціннісних орієнтирів молоді, що є важливим для гарантування національної безпеки та ефективної оборони суверенітету нашої держави в довгостроковій перспективі.

Сучасний стан нормативно-правового забезпечення підготовки військових кадрів потребує адаптації до постійних інформаційно-психологічних операцій держави-агресора, де інформаційно-психологічний вплив противника спрямований на руйнування національної ідентичності та дискредитацію військової служби серед населення. Наукова розробка правових засад виховної діяльності дозволить подолати існуючу фрагментарність законодавства та виробити єдині стандарти інтеграції патріотичного компонента в навчальні плани, що сприятиме трансформації формального процесу вивчення військових дисциплін у глибоко усвідомлену місію захисту Батьківщини та зміцненню інституційної довіри до Збройних Сил України.

Водночас розвиток правових інструментів національно-патріотичного виховання створює необхідне підґрунтя для формування якісного

мобілізаційного резерву, здатного не лише технічно володіти сучасною зброєю, а й проявляти лідерські якості на засадах відданості українському народові та поваги до героїчних традицій визвольної боротьби. Системне дослідження цієї проблематики відкриває шлях до впровадження інноваційних методик правового виховання та громадянської відповідальності, що у сукупності забезпечить підготовку офіцерів запасу як свідомих елітних кадрів, готових до професійного виконання конституційного обов'язку в умовах динамічної зміни безпекового середовища.

Таким чином, дослідження В.В. Яреми є своєчасним внеском у розбудову правового фундаменту для реалізації завдань національно-патріотичного виховання, що обумовлює актуальність дисертаційної роботи «Правові засади національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу».

Дисертаційна робота виконана відповідно до розділу 5 Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 141–р, п.6 Додатку 3 Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2024 р. № 864, п.13 Операційного плану заходів з реалізації у 2023–2025 роках Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322, п. 44 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, п. 3.4 Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року, затвердженого наказом Міністерства оборони України 27 жовтня 2023 року № 637, щододатково свідчить про актуальність дисертаційного дослідження В. В. Яреми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлене на розгляд

дисертаційне дослідження В. В. Яреми характеризується системним підходом до розкриття теми дослідження. У вступі визначена мета та сформульовано завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет. Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Структура в цілому відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. Дисертант критично аналізує наукові й офіційні джерела, повідомлення у засобах масової інформації, із застосуванням наукових методів проводить пошук проблемних питань та їх вирішення шляхом удосконалення норм законодавства та підзаконних актів, які регулюють суспільні відносини в сфері, що досліджується.

Ярема В. В. під час дослідження використовує низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. За допомогою системно-структурного методу з'ясовано роль національно-патріотичного виховання як невід'ємного складника загальної системи забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану (підрозділ 1.1). Завдяки застосуванню формально-юридичного методу охарактеризовано національно-патріотичне виховання військовослужбовців як специфічний об'єкт правового регулювання (підрозділ 1.2). Шляхом використання телеологічного методу визначено цільову спрямованість, ключові завдання та засадничі принципи національно-патріотичного виховання у межах системи підготовки офіцерів запасу (підрозділ 1.3). За допомогою структурно-правового методу репрезентовано механізм правового забезпечення підготовки офіцерів запасу як комплексну структуру правових засобів, інститутів та процедур (підрозділ 2.1). Застосування функціонального методу дозволило висвітлити особливості та змістовне наповнення функцій правового забезпечення підготовки офіцерів запасу (підрозділ 2.2). Використання логіко-семантичного методу дало змогу охарактеризувати основні форми правового забезпечення національно-патріотичного виховання та уточнити їх правову природу (підрозділ 2.3). Завдяки порівняльно-правовому методу проведено аналіз та систематизовано

ключові напрями імплементації досвіду провідних держав-членів НАТО у сфері підготовки офіцерів запасу (підрозділ 3.1). За допомогою методу правового моделювання окреслено перспективні шляхи підвищення ефективності правового регулювання та вдосконалення виховної складової у системі підготовки військових кадрів (підрозділ 3.2). Плідне використання цих та інших методів наукового пізнання дозволило автору повною мірою виконати завдання наукового дослідження.

Нормативну базу дослідження складають нормативно-правові акти, якими регулюється військова підготовка, формування національної ідентичності та основи національно-патріотичного виховання громадян України в цілому, а також офіцерів запасу зокрема. Це дозволило автору забезпечити органічний зв'язок між теоретичними та практичними складовими дисертаційного дослідження.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Положення та висновки представленої дисертації є достовірними, чітко сформульованими й підкріплюються ретельним аналізом сучасної ситуації у сфері реалізації правового забезпечення національно-патріотичного виховання офіцерів запасу в Україні.

Наукова новизна отриманих В. В. Яремою результатів полягала в тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень, в якому на основі аналізу теоретичних, нормативно-правових та емпіричних джерел визначено концептуальні правові засади національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу, а також окреслено шляхи розвитку правових актів та правозастосовної практики у досліджуваній сфері. Автором вперше визначено основні чинники впливу національно-патріотичного виховання на стан національної безпеки, до яких віднесено: формування оборонної свідомості, посилення мотивації до здобуття військових професій, консолідація українського суспільства, формування нульової толерантності до українофобства, сепаратизму та шовінізму, формування активної громадянської

позиції, сприяння соціальній активності та відповідальності, відновлення та збереження історичної пам'яті, культивування кращих рис української ментальності, захисту ідентичності та інформаційного простору. Заслужує на схвальну оцінку, що дисертантом на доктринальному рівні доведено, що педагогічна концепція, спрямована на формування особистості з пацифістським світоглядом, не готової до застосування сили в разі необхідності, засвідчила свою незастосовність в умовах тривалого збройного конфлікту. Тому завданням правової науки за таких умов є побудова прозорої, несуперечливої та гуманістичної за своїми цілями стратегії правового забезпечення національно-патріотичного виховання, до формування якої мають бути залучені представники Збройних Сил України та інших військових формувань, правознавці, представники педагогічної науки, громадські організації та інші інститути громадянського суспільства.

Слід відзначити, що В. В. Яремою на підставі аналізу механізму правового забезпечення національно-патріотичного виховання офіцерів запасу досить переконливо обґрунтовано, що до його складу входять лише ті соціальні відносини, якими встановлено права, обов'язки та відповідальність суб'єктів виховного процесу, а також цілі, завдання, критерії оцінювання результатів виховання і суб'єктний склад його учасників. Процес формування у ціннісно-мотиваційній сфері майбутнього офіцера запасу особистісних конструктів, які передбачають його поведінку у відповідності з ідеями патріотизму, відбувається поза межами правовідносин.

У роботі визначено та охарактеризовано чотири форми правового забезпечення національно-патріотичного виховання офіцерів запасу, до яких віднесено: нормативно-правове, інституційно-правове, процедурне (процесуальне) та інформаційно-правове забезпечення, для кожної форми виокремлено її позитивні риси та недоліки. Автором досить слушно удосконалено розуміння завдань національно-патріотичного виховання офіцера запасу, які включають: формування лідерських якостей; зміцнення потреби у постійному підвищенні професійної компетентності; прищеплення

національно-патріотичних цінностей; розвиток морально-психологічної стійкості; формування правової поведінки та правової свідомості; посилення критичного мислення та аналітичних здібностей; інтеріоризація етичних норм та принципів доброчесності; підготовка до постійного самовдосконалення; розвиток комунікативних навичок.

Серед позитивних аспектів роботи слід назвати узагальнення автором досвіду підготовки офіцерів запасу США, яка ґрунтується на поєднанні а) академічної освіти, військової підготовки та етичного виховання з метою забезпечення готовності до бойових дій; б) навчання на реалістичних тактичних сценаріях із великою увагою до формування моральної стійкості, що досягається через структуровані заняття з військової етики, права збройних конфліктів і Кодексу військової юстиції США (Uniform Code of Military Justice); в) активного використання опитувань у колективі для оцінки доброчесності з метою отримання об'єктивної інформації про кожного майбутнього офіцера; г) проходження курсу розвитку лідерських якостей (LDAC), завдяки якому майбутні офіцери отримують змогу сформуванню й продемонструвати тактичну компетентність і етичне мислення в умовах, наближених до бойових; д) вироблення навичок етичного лідерства через розвиток управлінської рефлексії як під час колективних занять, так і шляхом виконання індивідуальних завдань, спрямованих на усвідомлення майбутнім офіцером своїх поведінкових патернів з точки зору їх етичності; е) акцентування уваги на формуванні лідерських якостей в освітніх процесах, відпрацювання лідерської поведінки на конкретних кейсах, що базуються на реальних і найбільш типових ситуаціях, приділення великої уваги саморозвитку з наданням необхідних методичних матеріалів для виконання вправ, заохочення рефлексії та систематичного отримання майбутніми офіцерами зворотного зв'язку щодо успішності формування їх лідерських якостей; є) сприйняття системи формування лідерських якостей у Збройних силах США як засобу національно-патріотичного виховання, особливостями якого є практична орієнтованість, пов'язаність з типовими ситуаціями проходження служби, цілісність та комплексність, що передбачає

поєднання етичних, фізичних, інтелектуальних, емоційних та комунікативних компонентів, акцентування уваги на почуттях гордості та приналежності як складових патріотизму, відпрацювання навичок управлінської рефлексії та багаторівневий зворотний зв'язок на всіх стадіях підготовки; ж) приділення великої уваги питанням соціально-правового захисту майбутніх офіцерів запасу із застосуванням заходів матеріального стимулювання, до яких належить фінансування державою військової підготовки та встановлення стипендій для здобувачів освіти.

Хотілося б також сказати, що у роботі дістали подальшого розвитку поняття функцій правового забезпечення національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу, під якими розуміються основні напрями упорядкування правових відносин з метою формування комплексу професійно важливих якостей особистості військового лідера, здатного ефективно виконувати завдання військової служби в мирний час та протягом особливого періоду, та надано характеристику вказаних функцій, які включають регулятивну, охоронну, ідеологічну та оціночну.

Автор не обмежується аналізом теоретичних питань, беззаперечний органічний зв'язок з практикою правового регулювання демонструють розроблені ним пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», «Про вищу освіту», а також до Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженого постановою Уряду від 1 лютого 2012 р. № 48.

У роботі містяться також інші положення, які характеризують новизну наукових положень, висновків і рекомендацій, запропонованих автором.

Науковий апарат рецензованої дисертації відповідає встановленим вимогам. Матеріал викладено чітко, доступно, логічно послідовно, юридично грамотно. Коректно виділено головні положення.

Ці та інші показники свідчать про комплексну, цілісну, теоретично і практично значущу роботу, вказують, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації, які мають достатній ступінь наукової обґрунтованості та є достовірними.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення та висновки, запропоновані у дослідженні, можуть бути використані у науково-теоретичній діяльності – як підґрунтя для подальшого вивчення концептуальних засад правового регулювання національно-патріотичного виховання військових кадрів; освітньому процесі – під час оновлення навчально-методичних комплексів, підготовки підручників і посібників, а також при викладанні навчальних курсів «Військова підготовка», «Адміністративне право України», «Військове право» та спеціалізованих дисциплін; нормопроектувальному процесі – у межах розробки проєктів законодавчих та підзаконних нормативних актів, що спрямовані на вдосконалення функціонування сил оборони та модернізацію системи підготовки офіцерів запасу; практичній діяльності органів військового управління, ВВНЗ та ВНП ЗВО – у ході безпосередньої реалізації правових механізмів, спрямованих на формування національної свідомості та патріотичних якостей в офіцерів запасу Збройних Сил України та інших складових сил оборони.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, обумовлена тим, що основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 10 наукових працях, серед яких три статті у фахових наукових виданнях України, а також в 7 тезах доповідей, виданих за результатами проведення науково-практичних конференцій та наукових семінарів.

Відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Дисертаційна робота має високий рівень академічної доброчесності, при її написанні додержані норми авторського права, всі цитування мають належні посилання на джерела. Дисертація є самостійною науковою працею, ідеї та

розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися. Положення дисертації В. В. Яреми належним чином обґрунтовані. Вказане дозволяє зробити висновок про відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Подане на рецензування дисертаційне дослідження В. В. Яреми, попри загальну позитивну оцінку, не позбавлене певних недоліків, а також дискусійних положень, які потребують більш глибокого дослідження та обґрунтування:

1. У вступі до дисертації у переліку авторів, які займалися проблематикою правового регулювання у сфері військової підготовки, слід було згадати науковицю Л. Шелестак, чиї роботи про підготовку офіцерів запасу в цивільних вищих навчальних закладах Львова у 1944–1991 роках дозволили збагатити історико-правову та джерельну базу досліджуваної В.В.Яремою проблематики.

2. Слід відзначити недостатню конкретизацію окремих формулювань назв підрозділів дисертаційного дослідження. Зокрема у назві п.3.1 «Напрями імплементації зарубіжного досвіду підготовки офіцерів запасу» не уточнюється, у якому саме аспекті (правовому, організаційному чи виховному) розглядається цей досвід.

3. Характеризуючи американську модель (ROTC, OCS, BOLC) автору бажано було б дещо детальніше розкрити зміст терміна «управлінська рефлексія», щоб чіткіше продемонструвати його зв'язок з правосвідомістю офіцера.

4. У підрозділі 3.2 під час аналізу використання ігрових методів та імітаційного моделювання у системі підготовки офіцерів запасу варто було б навести конкретні приклади правових аспектів такого виховання, наприклад, через розв'язання кейсів, що стосуються дотримання міжнародного гуманітарного права під час ведення бойових дій.

Висновок

Зміст дисертації дисертацію Яреми Валерія Володимировича «Правові засади національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу» цілком відповідає меті і завданням дослідження, розроблені дисертантом положення, висновки, узагальнення й рекомендації підкріплені критичним аналізом наукової літератури та достовірними даними про практичну діяльність у сфері досліджуваної автором підготовки. Подана на розгляд дисертація є завершеним науковим дослідженням, результати якого сприяють розв'язанню актуальних проблем правової науки та функціонування системи правового регулювання. Дисертація написана на актуальну для правової науки тему, не містить порушень вимог академічної доброчесності, всі посилання на джерела інформації оформлені відповідно до встановлених вимог. Висновки та рекомендації, отримані під час дослідження, ґрунтуються на глибокому науковому аналізі, мають важливе практичне й теоретичне значення для правової науки.

Основні положення дисертації відображені автором у десяти наукових публікаціях, зміст і якість яких відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

Результати дослідження та оформлення дисертації «Правові засади національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу» відповідають спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а автор дисертації, Ярема Валерій Володимирович,

на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Ірина ШОПІНА

